

**Синявська О. Ю.**

*доктор юридичних наук,  
професор кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики,  
факультет №6,  
Харківський національний університет внутрішніх справ,  
<https://orcid.org/0000-0002-6386-4151>*

**Тимченко Н. С.**

*асистент, провідний спеціаліст,  
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр  
Міністерства внутрішніх справ України,  
<https://orcid.org/0009-0009-2830-3154>*

**Тимошенко Л. В.**

*старший викладач,  
кафедра теорії права та кримінально-процесуальної діяльності,  
факультет Правоохоронної діяльності,  
Національна академія  
Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького,  
<https://orcid.org/0000-0002-0958-4511>*

## **ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

**JEL Classification: K 10**  
**SECTION "LAW": Право**

**Анотація.** У сучасному світі жінки активно стають силою, що рухає суспільство вперед. У статті досліджено основні законодавчі норми, які забезпечують захист прав жінок-військовослужбовиць. Визначено основні аспекти, які пов'язані з цим питанням, такі як доступ до медичної допомоги, запобігання сексуальному насильству, рівні можливості для професійного розвитку, забезпечення формою та іншими потребами. Охарактеризовано групи гендерної нерівності та шляхи вирішення цього питання в Україні в умовах російсько-української війни. Зроблено висновок, що, незважаючи на те, що кількість жінок-військовослужбовиць збільшилася протягом останніх років, їхня участь в російсько-українській війні та поступові зміни в законодавчій базі, спрямовані на рівність прав чоловіків і жінок у військовій сфері, не вирішують багатьох складних проблем, які вимагають подальшого вирішення.

**Ключові слова:** права людини, російсько-українська війна, жінки-військовослужбовиці, порушення прав, заходи підтримки.

**Annotation.** In today's world, women are actively becoming a force that moves society forward. In Ukraine, particularly in the defense sector, strong patriarchal traditions dominate. However, female military servicemen from Ukraine are increasingly being recognized by Ukrainian society and the country's political leadership, especially in wartime conditions. Today, women show confidence in their abilities and are ready to take responsibility and perform difficult tasks. Since February 20, 2014, when Crimea was annexed, many Ukrainian women took up arms and stood up to defend our Motherland. In nine years, the number of female soldiers in the Armed Forces of Ukraine has increased by 2.5 times. The problem of protecting women's rights in the context of military conflicts is complex and requires

**international legislation. The article examined the main legislative norms that ensure the protection of the rights of female military personnel. The main aspects related to this issue are identified, such as access to medical care, prevention of sexual violence, equal opportunities for professional development, provision of uniforms and other needs. Groups of gender inequality and ways of solving this issue in Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war are characterized. It was concluded that despite the fact that the number of female military personnel has increased in recent years, their participation in the Russian-Ukrainian war and gradual changes in the legislative framework aimed at equal rights of men and women in the military sphere do not solve many complex problems that require further resolution. Among them, first of all, it is worth noting the still existing negative stereotypes regarding the role and place of women in the army. It is also important to solve domestic issues related to the infrastructure that does not take into account the needs of women, because now it is mainly focused on the needs of men. Steps must also be taken to ensure equal opportunities for women in leadership positions.**

**Keywords: human rights, the Russian-Ukrainian war, female military personnel, rights violations, support measures.**

### **Вступ**

Нестабільні ситуації та конфлікти посилюють наявні форми дискримінації жінок, піддаючи їх високому ризику стати жертвами порушень прав людини. У збройних конфліктах або політичних протистояннях насильство щодо жінок набуває жорстоких форм. За останнє десятиліття міжнародна спільнота приділяє значну увагу зв'язку між насильством, обумовленим статевою приналежністю, і конфліктами. Конфлікти мають далекосяжні наслідки для реалізації прав жінок – громадянських, політичних, соціально-економічних. Тому необхідно докладно та всебічно досліджувати це явище як у міжнародному праві, так і в суміжних галузях права.

Досягнення гендерної рівності у військовій справі є однією з умов інтеграції України у структури, що забезпечують її безпеку. Жінки в Україні отримали дозвіл на військову службу у 2008 році, проте їхня роль у Збройних силах значно зросла з початком російсько-української війни у 2014 році. Початок російсько-українського військового конфлікту у 2014 році вплинув на зростання ролі жінок в українському війську. Жінкам було надано доступ до посад, які раніше були доступними лише для чоловіків.

У зв'язку з війною, законодавство у цій сфері зазнало певних змін, оскільки раніше жінкам було заборонено здобувати багато військових спеціальностей. Здебільшого їм дозволяли служити на посадах медичних працівників, бухгалтерів, діловодів і кухарів. Навіть якщо жінка фактично виконувала роль снайпера, юридично її оформлювали як кухарку чи медсестру.

Серйозними проблемами в українській військовій сфері й надалі є дискримінація та переслідування жінок. Як наслідок, відбувається активний розвиток жіночого волонтерсько-мілітарного руху, формування окремих проєктів, що підіймають питання захисту прав жінок і дотримання рівноправ'я у військовій сфері (наприклад, Жіночий ветеранський рух, Невидимий батальйон, Українська Жіноча Варта).

Проблематику прав жінок-військовослужбовиць було досліджено у деяких працях, зокрема А. Кілар з'ясувала особливості ролі жінки у війні. Вона зробила висновок, що в українській армії ще відсутнє повне рівноправ'я, але позитивний розвиток все ж наявний. Це пов'язано перш за все з тим, що з 1 жовтня 2022 року українські жінки мають можливість ставати на військовий облік за певним переліком спеціальностей [3].

О. Баковецька у свою чергу зазначила, що з початку російсько-української війни жінки виявили готовність не лише до волонтерської діяльності, а й до захисту Батьківщини зі зброєю. Участь жінок у війнах є одним із ефективних способів посилення опору противнику, а розвиток гендерної рівності, в тому числі в армії, є надзвичайно важливим і цілковито обґрунтованим [1].

Л. Наливайко та Л. Марценюк у своїй праці розкрили питання гендерної нерівності в Україні. В багатьох країнах, у тому числі й в Україні, існує законодавче закріплення соціальної рівності між чоловіками та жінками. Проте реальна ситуація з гендерною рівністю в різних сферах життя далека від ідеалу. Часто жінки стикаються з обмеженнями щодо їхніх прав, так само як і чоловіки, які також можуть страждати внаслідок порушення їхніх прав у певних життєвих аспектах [6].

Н. Сеньовська у своєму дослідженні виокремила групи гендерних стереотипів, які пов'язані з психічними якостями, професійними та сімейними ролями та статевими відмінними рисами у змісті праці. Вона вважає, що для зміни цих стереотипів потрібно змінювати систему виховання підростаючого покоління, тобто важливу роль у цьому питанні відіграють педагоги та вихователі [10].

На цей час є невирішеними та залишилися поза розглядом науковців деякі проблеми, що жінок військовослужбовиць в умовах російсько-української війни, серед яких захист їхніх прав, дотримання гендерної рівності.

*Мета статті* – проаналізувати дилеми захисту прав жінок, які здійснюють військову службу в умовах російсько-української війни, розглянути законодавчі норми, які спрямовані на захист прав жінок-військовослужбовиць

### Результати

Розглядаючи жінку в соціумі з точки зору гендерних стереотипів, бачимо, що проблема гендерної стратифікації існує не лише в Україні, а й у багатьох інших країнах світу, і залишається невирішеною та вагомою. Незважаючи на те, що рівність у законодавстві встановлена, суспільство не може відмовитися від усталених стереотипів, які знаходять своє відображення у перевагах, наданих чоловікам порівняно з жінками, особливо при виборі професій (табл.1).

Таблиця 1

#### Групи гендерних стереотипів

Група	Характеристика
Стереотипи маскулінності-фемінності	На початку російсько-української війни жінки практично не обіймали офіційних бойових посад у Збройних силах України (ЗСУ). Вони працювали як мінометниці, гранатометниці та снайперки у гарячих точках, але офіційно обіймали посаду «кухарки». Це призводило до суттєвої різниці в оплаті праці та пільгах, оскільки чоловіки отримували всі вигоди, тоді як жінкам це не надавалося, хоча вони воювали так само і на таких самих умовах. За кілька років активістам проекту «Невидимий батальйон» вдалося досягти внесення змін до чинного законодавства, яке регламентує становище жінок в армії (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» [8]).
Стереотипи про розподіл сімейних і професійних ролей між чоловіками та жінками	Коли жінка обирає захищати Батьківщину, вона виходить за межі традиційної соціальної ролі, яка приписує їй роль домогосподарки та матері. Цей вибір деякою частиною суспільства засуджується (вважають, що вона втекла від обов'язків по догляду за домом, залишила дітей або має невчасні стосунки з чоловіками), або ж висміюється.

Установлені уявлення про те, що таке «сім'я», спричиняють упередження у військовому середовищі стосовно жінок-військовослужбовиць, що може впливати на їхні можливості просування по службі або кар'єрний розвиток, особливо якщо вони відповідають за догляд за хворими членами родини. Дискримінація може відбуватися як у випадку, коли жінка-військовослужбовиця є одинокою, незаміжною або розлученою з дітьми, так і у випадку, коли вона має сім'ю або є матір'ю-одиначкою. Важливо бути чутливими до сімейного складу та не дискримінувати жінку за цією ознакою і відповідно не порушувати її прав [1].

В Україні помітні позитивні зміни відносно гендерних стереотипів, що проявляється у зростанні підтримки ідеї рівноправності жінок і чоловіків в армії. Як приклад, у 2018 році 53% українців та українок висловлювали підтримку цієї ідеї, але до 2023 року ця підтримка зросла до 80% [6].

Умови збройного конфлікту потребують наявності системи норм, принципів та вимог, різноманітних правових та організаційних механізмів (процедур), що гарантують захист прав і свобод жінок. Ця система допомагає забезпечити соціально-правову захищеність особи і створює найсприятливіші умови для реалізації конституційно закріпленого статусу людини в умовах збройного конфлікту [4].

Згідно зі Статтею 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», жінки мають рівні можливості з чоловіками щодо виконання військового обов'язку (за винятком випадків, передбачених законодавством щодо охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі). Це означає, що жінки можуть добровільно (за контрактом):

- вступати на військову службу;
- бути призваними на військову службу;
- проходити військову службу;
- перебувати у військовому резерві;
- виконувати військовий обов'язок у запасі;
- дотримуватися правил військового обліку [7].

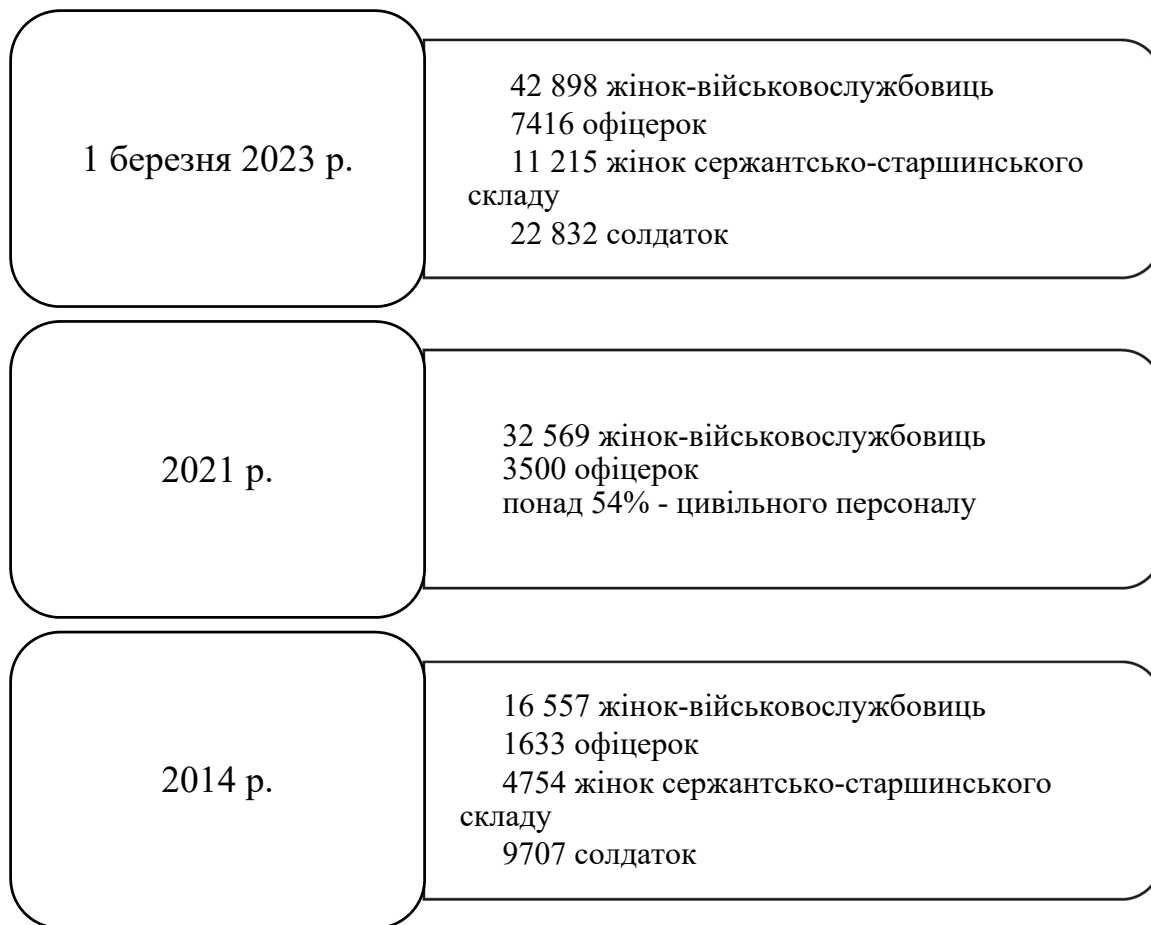
Щодо військового обліку, встановлено, що жінки, які мають спеціальність або професію, пов'язану з військовою службою, визначеною у переліку, затвердженому Міністерством оборони України, і відповідають вимогам щодо фізичного та вікового стану, включаються до військового обліку. Отже, законодавство надає жінкам особливий правовий статус як потенційним військовослужбовицям без будь-яких сумнівів.

Станом на 1 березня 2023 року кількість жінок, які працювали у Збройних силах України, становила 60 538 осіб, що у 2,5 рази перевищує показник 2014 року (рис.1).

З початку воєнного конфлікту стало актуальним питання про рівність прав жінок і чоловіків під час проходження військової служби. Лише у 2018 році (6 вересня) Верховна Рада України ухвалила в другому читанні та в цілому, з внесеними технічно-юридичними поправками, Закон щодо змін до деяких законів України, які спрямовані на забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України (ЗСУ) та інших військових формуваннях [8].

Одним із проєктів, який стосується захисту прав жінок-військовослужбовиць є «Невидимий батальйон», який почав функціонувати з 2015 року під керівництвом Марії Белінської. Основною метою діяльності цього правозахисного проєкта є [10]:

- створення української армії, яка має рівні можливості для жінок і чоловіків;
- інформування світу про війну в Україні;
- створення правозахисного ветеранського жіночого руху;
- інформування суспільства щодо участі жінок у російсько-українській війні.



**Рис.1. Загальна кількість жінок-військовослужбовиць у ЗСУ в різні роки**

«Жіночий ветеранський рух» – ще одна організація, створена у 2019 році, діяльність якої спрямована на захист прав ветеранок і чинних жінок-військовослужбовиць. Громадська організація займається провадженням рівних прав і можливостей шляхом законотворення. Створенню цієї організації передував правозахисний проект «Невидимий батальйон».

Проходження військової служби жінкою-військовослужбовицею пов'язане з військовою логістикою. Часто жінки, які служать у військових об'єднаннях, мають проблеми з отриманням військового одягу відповідного розміру, оскільки форма не є практичною та досконалою. У деяких випадках жінки змушені придбати його власним коштом. Військова форма та військове спорядження повинні відрізнятися за гендером та враховувати антропологічні особливості жіночого тіла. Військова форма для жінок має забезпечувати не лише комфорт, а й безпеку під час виконання службових обов'язків [10].

Прогресивним кроком у зміні уявлень про роль жінок в армії та захист їхніх прав є ініціатива щодо впровадження жіночого варіанту військової форми. З початком російсько-української війни і до цього часу існує лише один тип форми, придатний як для чоловіків, так і для жінок, і це чоловіча форма. З 18 липня 2022 року в інформаційному просторі почали з'являтися повідомлення про заяви Міністерства оборони щодо розробки жіночого варіанту форми. Дотепер існують дві ініціативні групи: перша – це група волонтерів за підтримки Офісу Президента в рамках проекту першої леді «Безбар'єрність», а друга – під керівництвом депутатки Київради Ірини Никорак.

Проект Ірини Никорак «Arm Women Now» має на меті позбутись нерівного ставлення до жінок-військовослужбовиць, зокрема у питаннях військової форми [2].

Важливим проявом зміни ставлення до жінки під час російсько-української війни і відповідно захисту жіночих прав є зміна фемінітиву у назві свята 14 жовтня – «День захисника України» на «День захисників і захисниць України» [3].

Захист материнства є одним із основних аспектів у загальному захисті прав жінок, які є військовослужбовицями, і полягає у наступному:

- у випадку постановки задач із виїздом, жінка-військовослужбовиця на законних підставах може відмовитися від відрядження, якщо вона має дитину віком до 14 років;
- жінки-військовослужбовиці мають право на відпустку по догляду за дитиною, яка вже досягла трирічного віку;
- жінки-військовослужбовиці можуть отримати декретну відпустку у воєнний період.

Жінки, які є матерями неповнолітніх дітей, особливо вразливі перед негативними наслідками збройного конфлікту. Дуже часто наявність дитини використовується учасниками збройного конфлікту як засіб шантажу та примусу жінок до небажаних дій. Міжнародне законодавство спрямоване на підтримку таких жінок, зокрема Четверта Женевська Конвенція, яка передбачає, що вагітні жінки та матері неповнолітніх дітей повинні отримувати додаткове харчування, враховуючи їхні фізіологічні потреби. Матері неповнолітніх дітей повинні отримувати належне лікування та медичну допомогу відповідно до населення, у будь-якій доступній установі. Це положення спрямоване на запобігання негативним практикам, що мали місце під час Другої світової війни [5, с. 302].

Війна, розпочата російським агресором, спричинила значні реформи в українській армії. Ці реформи безпосередньо вплинули на процес гендеризації у Збройних силах України, які раніше були досить консервативними щодо цього аспекту. Всі останні зміни в армії ґрунтуються на принципах гендеризації структур НАТО і відповідають Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир і безпека». Україна, приєднавшись до цієї Резолюції, прийняла «Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року». Цей документ передбачає активну участь жінок у вирішенні військових конфліктів [9].

Здебільшого жінки, які обіймають керівні посади, сприяють соціально орієнтованому військовому управлінню, що покращує правове та соціальне становище жінок, які служать у військових об'єднаннях. Активна участь жінок-військовослужбовиць у взаєминах з державною владою та громадським суспільством є ефективною [11]. Тому важливо, щоби норми, які передбачають квотування жінок-військовослужбовиць, були включені до військового законодавства.

## **Висновки**

Досвід 2014 року засвідчив, що з початку агресії Росії проти України жінки приєдналися до боротьби пліч-о-пліч з чоловіками. Вони відгукнулись на мобілізацію, дехто з них став добровольцями, і разом з чоловіками виконували всі необхідні обов'язки, які вимагав час. Така тенденція зберігається і на сьогоднішній день.

В умовах російсько-української війни в питанні захисту прав жінок-військовослужбовиць були помітні значні реформи, які перш за все мали на меті гендерну рівність та забезпечення безпеки, незалежно від статі. Україна активно підтримує рівні можливості для жінок у військовій сфері, забезпечуючи їхній доступ до різних професійних можливостей та кар'єрного росту. Це сприяє розвитку індивідуального потенціалу жінок та зміцненню їхнього статусу у військовій спільноті.

Незважаючи на те, що кількість жінок-військовослужбовиць збільшилася протягом останніх років, їхня участь в російсько-українській війні та поступові зміни в законодавчій базі, спрямовані на рівність прав чоловіків і жінок у військовій сфері, не вирішують багатьох складних проблем, які вимагають подальшого вирішення. Серед них насамперед варто відзначити досі існуючі негативні стереотипи щодо ролі й місця жінки в армії. Важливо також вирішити побутові питання, пов'язані з інфраструктурою, яка не враховує потреб жінок, адже зараз вона переважно орієнтована на потреби

чоловіків. Необхідно також зробити кроки для забезпечення рівних можливостей для жінок в отриманні ними керівних посад.

Необхідно пам'ятати про важливість звернення уваги на військовополонених серед жертв військових конфліктів. Особливу увагу потрібно приділити дослідженню захисту жінок, які потрапили в полон. Тому *перспективним напрямком подальших досліджень* є аналіз питання, що стосується українських жінок у полоні, а саме аналіз впливу гендерних аспектів на досвід полону та його наслідки для українських жінок.

#### **Список використаних джерел**

1. Баковецька О. Українські жінки у війнах ХХ–ХХІ століть. *Молодий вчений*. 2021. № 3(91). С. 152–156. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-33> (дата звернення: 03.07.2023).
2. Грицюк В. Військова служба жінок крізь призму гендерної політики. *Старожитності Лукомор'я*. 2022. № 3(12). С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.3.161> (дата звернення: 03.07.2023).
3. Кілар А. Зміна уявлень про роль жінки в російсько-українській війні 2014–2022 рр. *Народознавчі зошити*. 2022. № 5(167). С. 1013–1040. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2022.05.1013> (дата звернення: 03.07.2023).
4. Крокун-Баранова А. П. Витоки ідеї військової підготовки жінок в Україні. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2022. № 58. С. 41–49. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.04> (дата звернення 03.07.2023).
5. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 299–306. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.45> (дата звернення: 03.07.2023).
6. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61–66. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.11> (дата звернення: 03.07.2023).
7. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ : станом на 30 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 03.07.2023).
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях : Закон України від 06.09.2018 р. № 2523-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>. (дата звернення: 03.07.2023).
9. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1544-р. станом на 16 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text> (дата звернення: 04.07.2023).
10. Сеньовська Н. Л. Наші захисниці: гендерні стереотипи та патріотичне виховання. *Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Умань, 31 трав. 2023 р.). Умань, 2023. С. 200–202. URL: [http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29483/1/Senovskai\\_Gendernuj\\_vumir.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29483/1/Senovskai_Gendernuj_vumir.pdf) (дата звернення: 03.07.2023).
11. Чупіс А. Жінки у військових конфліктах та в повоєнній розбудові миру: світовий та український досвід. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. 2023. № 1(56). DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274023> (дата звернення: 03.07.2023).